

סימן יג [לא ע"א]

הקדמה

נחלקו ר' אליעזר וחכמים בדין ולד טריפה, ר' אליעזר סובר שדינו כדין אמו וחכמים חולקים. בגמרא הובאו שתי דעות האם מדובר דווקא בנטרפה ולבסוף עיברה או דווקא להיפך – עיברה ולבסוף נטרפה.

כעת תדון סוגייתנו בעניין אפרוח ביצת טריפה:

לשון ראשונה

א"ר הונא: מודים חכמים לר' אליעזר באפרוח ביצת טרפה – שאסור, מ"ט – ע"כ לא פליגי עליה דרבי אליעזר אלא בולד בהמה – דמאורא קא רביא, אבל ביצת טרפה – מגופה דתרנגולתא קא רביא – אפי' רבנן מודו.

לשון שניה

אמ' רב הונא מודים חכמים לר' אליעזר באפרוח שיצאת מביצת טריפה שאסורה מאי טעמא עד כאן⁷⁰⁷ לא פליגי רבנן עליה דר' אליעזר אלא בולד טריפה דאי ללישנא קמא משום דזה וזה גורם מותר ואי ללישנא בתרא משום דעובר לאו ירך אמו הוא ומותר אבל באפרוח⁷⁰⁸ שיצא⁷⁰⁹ מביצת טריפה אי ללישנא קמא התם איכא התרא בגויה באפרוח ליכא היתרא בגויה ואסור ואי ללישנא בתרא התם אמאי שרו רבנן דעובר לאו ירך אמו הוא אבל ביצה גופה⁷¹⁰ דאימיה היא דהא תניא ושויין⁷¹¹ בביצת טריפה שאסורה מפני שגדלה באיסור.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: תוספות, תוס' תלמיד ר"ת (ב"ק מז ע"א). בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה [בסדר הפוך], פירוש אחד הראשונים.

⁷⁰⁷ בשטמ"ק א: "עד כען".

⁷⁰⁸ בשטמ"ק ב: 'אפרוח'.

⁷⁰⁹ בשטמ"ק ב: 'שיצאת'.

⁷¹⁰ בשטמ"ק ב: 'גופא'.

⁷¹¹ בשטמ"ק א: 'שויין'.

פירוש הלשונות

ביאור הלשונות

רב הונא חידש כי אפרוח ביצת טריפה אסור לכולי עלמא – גם לשיטת חכמים המתירים ולד בהמה טריפה.

בלשון הראשונה הוסבר כי חומרתו של האפרוח הינה מחמת שהביצה גדילה מגוף האם ואינה כולד בהמה הגדל מן האויר⁷¹².

בלשון השניה הוסבר כי דברי רב הונא ניתנים להאמר לפי שתי הדעות בהסבר מחלוקת התנאים⁷¹³. הדעה הראשונה סוברת כי המחלוקת עוסקת בבהמה שנטרפה ולבסוף עיברה, וטעמם של חכמים המתירים הוא 'זה וזה גורם מותר'. כלפי סברא זו טען רב הונא שבביצה יודו חכמים לאסור מחמת שבביצה יש רק גורם של איסור [בסמוך נבאר מדוע]. הדעה השניה סוברת כי המחלוקת עוסקת בבהמה שעברה ולבסוף נטרפה, וטעמם של חכמים המתירים הוא 'עובר לאו ירך אמו'. כלפי סברא זו טען רב הונא שבביצה יודו חכמים לאסור מחמת שהביצה נחשבת כגופה של התרנגולת.

עוד נוסף בלשון השניה, כהוכחה לדברי רב הונא, ציטוט של ברייתא / משנה: "דהא תניא: 'ושוין'⁷¹⁴ בביצת טריפה שאסורה מפני שגדלה באיסור"⁷¹⁵. ציטוט זה הוזכר אף בסוגיה המקבילה בחולין (נח ע"א) ונחלקו שם רש"י והראשונים האם מדובר בברייתא או במשנה בעדויות (תחילת פרק ה).

דעת כל לשון על חברתה

בלשון הראשונה הוסבר בדעת רב הונא כי הביצה נחשבת כגופה של התרנגולת לעומת ולד שאינו נחשב כגופה של הבהמה. לשון זו סתמה ולא פירשה האם רב הונא מעמיד את מחלוקת התנאים בבהמה שנטרפה ולבסוף עיברה או בבהמה שעברה ולבסוף נטרפה. כמו כן לא נאמר האם איסורו של רב הונא בביצה שייך בנטרפה ולבסוף עיברה או בעיברה ולבסוף נטרפה או בשני האופנים.

בעל צאן קדשים טוען כי הסברא המחשיבה את הביצה כגופה של התרנגולת שייכת דווקא בעיברה ולבסוף נטרפה. לפיכך נוקט הצ"ק כי רב הונא מעמיד את מחלוקת התנאים בעיברה ולבסוף נטרפה [כדעה השניה], וכלפי אופן זה חידש רב הונא שביצה אסורה לכולי עלמא.

בעל דברי נחמיה טוען כי הסברא המחשיבה את הביצה כגופה של התרנגולת שייכת אף בנטרפה ולבסוף עיברה⁷¹⁶. לכן נוקט הד"נ כי רב הונא יכול להעמיד את מחלוקת התנאים בכל אחד מן האופנים, ובאיזה אופן שתועמד מחלוקת התנאים – הוא האופן שבו אמר רב הונא כי ביצה אסורה לכולי עלמא⁷¹⁷.

יתכן להציע אפשרות שלישית: הסברא המחשיבה את הביצה כגופה של התרנגולת שייכת דווקא בעיברה ולבסוף נטרפה כטענת צאן קדשים, אך אין זה מונע את רב הונא מלהעמיד את מחלוקת התנאים בנטרפה ולבסוף עיברה. אפשרות זו אמנם דחוקה, אך בסמוך נביא כי כך לכאורה פירשו הראשונים את הדעה הראשונה בלשון השניה, ואם כן אין להתעלם מן האפשרות לפרש כך את הלשון הראשונה.

בלשון השניה הוסבר כי דברי רב הונא יתכנו לפי כל אחת מן הדעות בהסבר מחלוקת התנאים⁷¹⁸.

⁷¹² רש"י הביא שתי לשונות מהו 'מאורא קא רבי'. בפשטות מדובר בשני פירושים ולא בשתי גירסאות, אכן הגר"א הבין שמדובר בשתי גירסאות. כך או כך, גם ה'ל"א' שהביא רש"י מתייחסת לגירסה שהבאנו כלשון ראשונה, ואילו את הגירסה שהבאנו כלשון שניה הביא רש"י כ'לשון הירושלמי'.

⁷¹³ הלשון השניה מכנה דעות אלו בשמות 'לישנא קמא' ו'לישנא בתרא'. אנו נקרא להן 'דעה ראשונה' ו'דעה שניה', כדי להבדיל ביניהן ובין שתי הלשונות בסוגייתנו.

⁷¹⁴ בשטמ"ק א: 'שוין'.

⁷¹⁵ הציטוט הובא לאחר ביאור הדעה השניה, אולם נראה כי הוא מתייחס לשתי הדעות.

⁷¹⁶ א. בעל ד"נ מבסס את סברתו על דברי המהרש"א בחולין נח ע"א, וראה בחלק החידושים שנביא כי יתכן שנחלקו הראשונים בסברא זו.

⁷¹⁷ בחלק החידושים נבאר את המשך הסוגיה לפי הפירושים השונים.

⁷¹⁸ הלשון השניה מכנה דעות אלו בשמות 'לישנא קמא' ו'לישנא בתרא'.

הלשון השניה יותר מבוארת מהלשון הראשונה בכך שנאמר בה בפירוש כי דברי רב הונא יתכנו אף לפי הדעה הראשונה בהסבר מחלוקת התנאים, אולם גם הלשון השניה לא פירשה – אליבא דהדעה השניה – האם רב הונא דיבר על ביצה באופן של נטרפה ולבסוף עיברה או להיפך. בנוסף, הלשון השניה סתמה דבריה בביאור טעמו של רב הונא – בדעה הראשונה לא מוסבר הטעם כלל אלא נאמר: "באפרוח ליכא היתרא בגויה", בדעה השניה הוסבר הטעם בקיצור: "ביצה גופה דאימיה היא".

נדון בדברי הלשון השניה לפי כל אחת מן הדעות.

הדעה הראשונה סוברת כי מחלוקת התנאים הינה לגבי בהמה שנטרפה ולבסוף עיברה, וטעמם של חכמים המתירים הוא 'זה וזה גורם מותר'. כלפי סברא זו טען רב הונא שבביצה יודו חכמים לאסור מחמת שבביצה יש רק גורם של איסור.

מהו הציור שבו אסר רב הונא את הביצה, ומהו טעם האיסור?

ההנחה הפשוטה היא שרב הונא אסר את הביצה באותו אופן שבו נחלקו התנאים לגבי ולד בהמה, ומכיוון שבשלב זה מחזיקים אנחנו בדעה הראשונה המעמידה את מחלוקת התנאים לגבי בהמה שנטרפה ולבסוף עיברה – יש להעמיד אף את איסורו של רב הונא בנטרפה ולבסוף עיברה.

לפי אפשרות זו סוברים חכמים כי בהמה שנטרפה ולבסוף עיברה יש להתיר מטעם 'זה וזה גורם', ולמרות זאת, ביצה שנוצרה על ידי 'נטרפה ולבסוף עיברה' יש לאסור מחמת שהביצה נחשבת כגופה של האם, וזרע הזכר אינו נחשב כלל כגורם⁷¹⁹. האפשרות הנוכחית זהה לפירושו של 'דברי נחמיה' ללשון הראשונה, וראה למעלה מה שהערנו על דבריו.

הראשונים (רש"י, רגמ"ה, פירוש אחד הראשונים) לא פירשו כאפשרות הנזכרת, אלא נקטו שגם לפי הדעה המעמידה את מחלוקת התנאים לגבי בהמה שנטרפה ולבסוף עיברה – יש להעמיד את איסורו של רב הונא דווקא בעיברה ולבסוף נטרפה: 'שיחלא קמא'. ונראה פשוט כי הראשונים פירשו כן כדי להתאים את דברי רב הונא בסוגייתנו לדברי אמימר בחולין (נז - נח.).

לפי אפשרות זו סוברים חכמים כי בין בבהמה ובין בעוף יש להתיר בנטרפה ולבסוף עיברה, מטעם 'זה וזה גורם', ומחדש רב הונא כי בעוף יש לאסור בעיברה ולבסוף נטרפה. ומה דין בהמה שעיברה ולבסוף נטרפה? נראה כי ולדה מותר, שכן רב הונא חידש איסור בביצה, וכל סוגייתנו עוסקת בסברות לגבי ביצה, ומשמע כי ולד בהמה מותר [בציור שבו אסר רב הונא את הביצה]⁷²⁰.

הדעה השניה סוברת כי סוברת כי מחלוקת התנאים הינה לגבי בהמה שעיברה ולבסוף נטרפה, וטעמם של חכמים המתירים הוא 'עובר לאו ירך אמו'. כלפי סברא זו טען רב הונא שבביצה יודו חכמים לאסור מחמת שהביצה נחשבת כגופה של התרנגולת.

עולה כי לפי שתי הדעות שבלשון השניה סובר רב הונא שהביצה נחשבת כגופה של התרנגולת. בדעה הראשונה מוכחת הסברא ממהלך הסוגיה, ובדעה השניה נאמרה הסברא בפירוש: "ביצה גופה דאימיה היא".

⁷¹⁹ לא ניתן להעמיד בביצה שנולדה מנקבה בלי זכר 'ספנא מארעא', שהלא מדובר בסוגייתנו על ביצה שנולד ממנה אפרוח.

⁷²⁰ [א]. נראה כי הוולד מותר אפילו לשיטת ר' אליעזר, שכן כעת אנו אוחזים בשיטה הראשונה הסוברת כי התנאים נחלקו רק לגבי נטרפה ולבסוף עיברה, ולא לגבי עיברה ולבסוף נטרפה. משכך, אם חכמים מתירים ולד בהמה שעיברה ולבסוף נטרפה – אף ר' אליעזר מתיר.

[ב]. אמימר סובר כרב הונא, ואוסר ביצה באופן של 'עיברה ולבסוף נטרפה' (חולין נז - נח.). לא ברור מה סובר אמימר לגבי ולד בהמה שעיברה ולבסוף נטרפה, וראה בחלק החידושים שניבא את דברי הראשונים בעניין. [ג]. לפירוש הראשונים יוצא כי דברי רב הונא קצת מוקשים. רב הונא התבטא: "מודים חכמים לר' אליעזר באפרוח שיצאת מביצת טריפה שאסורה", ולפירוש הראשונים עולה כי לפי הדעה הראשונה תחילת המשפט אינו מקביל לסופו: מחלוקת חכמים ור' אליעזר הינה בנטרפה ולבסוף עיברה, ואילו האיסור בביצת טריפה הינו בעיברה ולבסוף נטרפה.

נראה כי בעל 'פירוש אחד הראשונים' הרגיש בקושי זה, ועל כן פירש שביצה במצב של 'עיברה ולבסוף נטרפה' [שיחלא קמא], נקראת בשם 'נטרפה ולבסוף עיברה', מכיוון שרק לאחר שתצא הביצה מהשיחלא למעי אמה תהיה מוגדרת כנמצאת במצב של עיבור. לפי הגדרות אלו מובן כי בין מחלוקתם של התנאים בוולד בהמה ובין איסורו של רב הונא בביצה נאמרו לגבי 'נטרפה ולבסוף עיברה', אם כי ההגדרה 'נטרפה ולבסוף עיברה' מתפרשת בכל מקום באופן שונה.

בלשון השניה לא התפרש מדוע הביצה נחשבת כגופה של התרנגולת, אך נראה כי הלשון הראשונה תגלה לנו מהו הסבר הסברא בלשון השניה: "בולד בהמה - דמאורא קא רביא, אבל ביצת טרפה - מגופה דתרנגולתא קא רביא". וראה בפירוש רש"י שני ביאורים [או 'לשונות'] מה פשרה של סברא זו.

נפקא מינה בין הלשונות

הבאנו מספר פירושים לכל אחת מן הלשונות, ופירושי הלשון הראשונה זהים לכאורה לפירושי הלשון השניה: פירוש בעל 'צאן קדשים' ללשון הראשונה זהה לדברי הלשון השניה אליבא דהדעה השניה; פירוש בעל 'דברי נחמיה' ללשון הראשונה זהה לדברי הלשון השניה אליבא דהדעה הראשונה לפי האפשרות הראשונה שהבאנו⁷²¹; הפירוש השלישי שהבאנו ללשון הראשונה זהה לדברי הלשון השניה אליבא דהדעה הראשונה לפי פירוש הראשונים.

כלום נסיק מכך שהלשונות אינן חולקות זו על זו? לא בהכרח. הלשון הראשונה לא פירשה שדברי רב הונא נאמרו לפי שתי הדעות בביאור מחלוקת התנאים, ועל כן סבר בעל צ"ק כי יש לפנינו מחלוקת בין הלשונות האם דברי רב הונא נאמרו גם לפי הדעה הראשונה. לשיטת צ"ק סוברת הלשון הראשונה כי דברי רב הונא ודברי כל האמוראים הדנים בדבריו שייכים רק לפי הדעה השניה.

גם לשיטת צ"ק שהלשון הראשונה סוברת כדעה השניה, עדיין אין בכך בכדי הוכחה שהלכה כדעה השניה, שכן בסוגיה שבחולין (נז: - נח.) נחלקו אמוראים מאוחרים במחלוקת הדעה הראשונה והדעה השניה, ומכיוון שהלכה כבתראי – אין נפקא מינה מה הייתה דעתם של האמוראים הקודמים להם.

דיון בלשונות

מהו הנוסח המקורי בסוגייתנו? נראה כי הנוסח המקורי בסוגייתנו הינו כלשון הראשונה, והלשון השניה הינה עיבוד וקיצור של הסוגיה המקבילה בחולין דף נז – נח. כלומר, בעל הלשון השניה רצה לפרש שדברי רב הונא נכונים לפי שתי הדעות בביאור מחלוקת התנאים, ולכן בחר להחליף את הנוסח המקורי – נוסח הלשון הראשונה, בנוסח חדש שהינו תמצית של הסוגיה בחולין.

נבסס את השערתנו בשני שלבים. השלב הראשון הוא להראות כי הלשון השניה דומה מאד לסוגיה בחולין, השלב השני הוא להראות כי הלשון השניה אינה מקורית בסוגייתנו, ואין היא מתמזגת היטב במבנה הסוגיה.

אלו הסימנים המשייכים את סוגיית הלשון השניה לסוגיה בחולין:

- א. ניכר לעין כל כי מבנה הסוגיות שווה, ובשתיהן שוקדת הגמרא ליישב לפי שתי הדעות את איסורה של ביצת הטריפה.
- ב. הסברות שבשתי הסוגיות מקבילות זו לזו: סברת הדעה הראשונה: בלשון השניה - "התם איכא התרא בגויה באפרוח ליכא היתרא בגויה ואסור", בסוגיה בחולין - "דחד גורם הוא". סברת הדעה השניה: בלשון השניה - "אבל ביצה גופה דאימיה היא", בסוגיה בחולין - "מאי טעמא - גופה היא".
- ג. בלשון השניה ובסוגיה בחולין הובאה המשנה / הברייתא, המוכיחה את איסורה של הביצה.

אלו הסימנים המראים כי סוגיית הלשון השניה אינה מקורית במבנה סוגייתנו בתמורה:

- א. הלשון השניה קיצרה מאד בהסברת הדעה הראשונה, ולא ביארה מה חומרתה של ביצה על פני וולד בהמה. תופעה זו מתאימה לסוגיה בחולין שעיקר עניינה אינו הניגוד בין וולד בהמה לביצה⁷²², ואין התופעה מתאימה לסוגיה בתמורה אשר באה להסביר את חומרתה המיוחדת של הביצה, ואף ממשיכה לדון האם יש חומרא מיוחדת לביצה.
- ב. הלשון השניה מכנה את הדעה הראשונה והדעה השניה 'לישנא קמא' ו'לישנא בתרא'. ביטויים אלו אינם מתאימים לסוגיה בתמורה שהביאה את שתי הדעות כ'מאן דאמר' ו'מאן דאמר', אלא לסוגיה בחולין שנאמר בה: "רב אחא סבר לה כרב אחא בר יעקב, ומתני לה לדאמימר כדאמרן

⁷²¹ למעלה קראנו לאפשרות זו 'ההנחה הפשוטה'.

⁷²² אדרבה, הראשונים בחולין הסבירו כי בתחילה הבינה הגמרא כי מבחינה עקרונית וולד בהמה שווה לביצה, ויש אומרים כי הדעה הראשונה נשאר בהבנה זו אף למסקנת הסוגיה. ראה בחלק החידושים שנרחיב בנושא.

[הדעה הראשונה]; רבינא לא סבר לה כדרב אחא בר יעקב, ומתני לה לדאמימר בהאי לישנא
[הדעה השניה]..."

סימן יד [לא ע"א]

הקדמה

רב הונא חידש כי ביצת טריפה אסורה לכולי עלמא. רבא הביא לכך ראייה מרימת המת, ואב"י דחה שברימה יש חומרא מיוחדת.

מסיים אב"י:

<p>נוסח בה"ג אמר רב יצחק בר יוסף א"ר יוחנן ביצה טריפה אסורה, אפרוח של ביצה טריפה מותר, מאי טעמא, דכמה דלא מסרח לא גביל אפרוח, בעידנא דקא גביל עפרא בעלמא הוא. ועוד תניא בהדיא, מודה רבי אליעזר לחכמים באפרוח ביצה טריפה שמותר.</p>	<p>לשון שניה אבל אפרוח אימת קא גביל⁷²³ מביצה בתר⁷²⁴ דמסרחא ההיא שעתא עפרא בעלמא [הוא]⁷²⁵ ואשתרי ליה וכי אסירא ביצה⁷²⁶ מעיקרא הוא דאסירא דבת אוכלא הויא השתא לא אסירא.</p>	<p>לשון ראשונה אבל גבי ביצה אפילו ר' אליעזר מודה.</p>
---	--	--

מקורות הלשונות

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס [לפני הגהת בה"ג]. בכתבי היד: כל כתבי היד מלבד וטיקן 120.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: תוספות בסוגייתנו; שטמ"ק בשם נ"א; אור זרוע הלכות טריפות (חלק א סימן תלו); פסקי רי"ד חולין סד ע"ב (בשתי המהדורות); הראב"ד בהשגותיו (מאכ"א פ"ג הי"א); תורת הבית הארוך בית ב שער ג; ר"ן על הרי"ף (ע"ז ט"ז ע"ב בדפי הרי"ף, חולין יט ע"א בדפי הרי"ף); אגודה בסוגייתנו. בכתבי היד: וטיקן 120 [באופן חסר, וכנראה זה נסיון שחזור על פי הראשונים, כדרכו של כת"י זה].

מקורות לשתי הלשונות: רש"י, רגמ"ה, מגדל עוז (מאכ"א פ"ג הי"א), וכך כתב על הלשון השניה: "שאותו טעם לא נאמר בעיקרי הסוגיא הקבועה בספרים שלנו, אלא לפום לישנא אחרינא שהיא על רוב מס' תמורה".

מקורות נוסח בה"ג (חלקם גרסו בגמרא כנוסח השני): בה"ג סימן טז (הלכות יו"ט) וסימן סג (הלכות ביצים); רי"ף מסכת חולין כב ע"ב (בדפי הרי"ף); ראב"ן חולין סימן רסג; ראב"ה הלכות יום טוב סימן תשכד ובחלק תשובות וביאורי סוגיות סימן תתקמה; אור זרוע הלכות טריפות (חלק א סימן תלו); מרדכי חולין רמז תרמ"א; ספר העיטור הלכות שחיטה דף מה טור ג; רמב"ן הלכות בכורות פרק א (ד ע"א) ובחידושו לחולין (דף סד ע"ב); תורת הבית הארוך בית ב שער ג; רא"ש חולין פרק ג סימן סד; נימוקי יוסף חולין (סד ע"א); האגודה חולין סד ע"ב; מגיד משנה מאכלות אסורות פ"ג הלכה יא; ספר אהל מועד שער הטריפות דרך י נתיב ג; ספר איסור והיתר הארוך שער מב.

מקורות נוספים הגורסים כלשון השניה או מצטטים את גירסת בה"ג, ואין ידוע אם כך או כך: תוספות חולין (סד ע"ב); הר"ן על הרי"ף (חולין פ כב ע"ב בדפי הרי"ף); מאירי חולין (נח ע"א); אורחות חיים הלכות איסורי מאכלות (אות ל); ספר כלבו סימן קא; רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב טו אות כא); אולי אף מעייני הישועה מעיין יב שער ב תמר ו.

⁷²³ בשטמ"ק ב: 'גדיל'.
⁷²⁴ בשטמ"ק א: 'לבתר'.
⁷²⁵ שטמ"ק ב.
⁷²⁶ בשטמ"ק ב: "אסורה הביצה".

פירוש הלשונות

לאחר שדחה אב"י את הראיה מרימת המת, ממשיך הוא לטעון כי אדרבה, באפרוח שיצא מביצת טריפה גם ר' אליעזר יודה כי יש להתיר. **בלשון הראשונה** לא התפרש מה סברתו של אב"י, ופירש רש"י: "דהא גופא אחרינא הוא, וגוף זה לא היה במעי הטרפה"⁷²⁷. **בלשון השניה** התפרש כי סברת ההיתר הינה שאיסור הטריפות פוקע בשעה שהביצה מסרחת, ורק לאחר מכן נוצר האפרוח. **בשתי הלשונות** ממשיך אב"י ומביא ראיה מברייטא שנאמר בה בפירוש כי ר' אליעזר מודה להתיר באפרוח שיצא מביצת טריפה.

מדוע הוצרך אב"י לטעם ההיתר? תוס' הקשו: "תימה למה הוצרך לומר האי טעמא, [תיפוק לי דאדם איקרי רימה אבל גבי ביצה לא שייך האי טעמא]⁷²⁸". כלומר, תוס' סוברים כי בשעה שדחה אב"י את הראיה מרימת המת, חלק אב"י על עצם סברת רב הונא, והתיר את הביצה, ועל כן הוקשה לתוס' מדוע הוצרך אב"י לטעם ההיתר הנוסף של סרחון הביצה.

מתרצים תוס': "וי"ל דאינו אלא לרווחא דמילתא, דכי נמי אדם לא מיקרי רימה מ"מ לא דמי לביצת אפרוח". כלומר, אב"י השיג על דברי רב הונא בשתי טענות שאינן תלויות זו בזו. הטענה הראשונה היא שיש לדחות את הראיה מרימת המת ולהתיר את הביצה, הטענה השניה היא שגם אם הביצה אסורה הרי האפרוח מותר מחמת שהביצה כבר הסריחה.

לשיטת תוס' הלשון הראשונה מובנת יותר מן הלשון השניה, שכן בה אב"י חולק על דברי רב הונא מכיוון אחד בלבד, ומתיר אף את הביצה. ואין צורך להסברו של רש"י אשר הוסיף סברת היתר ללשון הראשונה.

לכשנתבונן נמצא כי דברי תוס' אינם פשוטים, וניתן למצוא שתי סיבות מדוע הוצרך אב"י לסברת ההיתר השניה [- היתר סרחון הביצה]:

סיבה אחת היא היתר האפרוח לשיטת חכמים. אב"י חלק על הראיה מרימת המת, אולם לא דחה את עצם סברת רב הונא כי יש לאסור את ביצת הטריפה לכולי עלמא. אדרבה, אב"י מקבל את סברת רב הונא לגבי הביצה עצמה [למרות שאינו מקבל את הראיה], ומחדש הוא כי למרות שהביצה אסורה יש להתיר את האפרוח.

סיבה שניה היא היתר האפרוח לשיטת ר' אליעזר. נראה כי לשיטת ר' אליעזר האוסר את וולד הטריפה, וודאי שיש לאסור את ביצת הטריפה, אף לולי חידושו של רב הונא שחכמים מודים לאיסור הביצה. לפיכך, כאשר בא אב"י לומר שהאפרוח מותר אפילו לשיטת ר' אליעזר - נזקק הוא לסברת היתר סרחון הביצה.

כאמור, תוס' לא קיבלו את שתי הסברות ולכן כתבו כי הסברא הנוספת הינה 'לרווחא דמילתא'. לגבי הסיבה הראשונה ניתן להבין כי תוס' סברו שאב"י חלק על עצם דברי רב הונא והתיר אף את הביצה. אם כי ראשונים רבים חולקים ונוקטים בפירוש שהביצה אסורה והאפרוח מותר⁷²⁹. לגבי הסיבה השניה איני מבין מדוע תוס' לא קיבלוה, וה' יאיר עיני.

⁷²⁷ א. בש"ס מתיבתא הצביעו על כך שנראה כי רש"י גרס את שתי הלשונות ומפרש כאן את הלשון הראשונה. ב. להסבר רש"י עולה כי ר' אליעזר אמר דבר מיוחדש: וולד בהמה אינו נידון כ'גופא אחרינא', אך וולד עוף [אפרוח] כן נידון כ'גופא אחרינא'. טעם הדבר הוא שוולד הבהמה היה במעי אמו, ואילו האפרוח לא היה בצורתו הנוכחית במעי אמו אלא נולד מן הביצה שהיתה במעי אמו.

ג. נקודה נוספת, עולה כי יש שלוש דרגות זו למעלה מזו: בביצת עוף מודים כולי עלמא כי היא נידונת כ'המשך' של העוף, בוולד בהמה נחלקו ר' אליעזר וחכמים אם הוא נידון כ'המשך' של הבהמה, בוולד עוף [אפרוח] מודים כולי עלמא כי הוא אינו נידון כ'המשך' של העוף. ההלכות נכונות גם לפי הלשון השניה, אולם טעמיהן שונים.

⁷²⁸ על פי שטמ"ק, ונראה חסרון בטעות הדומות.

⁷²⁹ היינו הראשונים הרבים המעתיקים את הלשון השניה או את גירסת בה"ג, ועליהם יש להוסיף את הראשונים שציטטו בקצרה כי הביצה אסורה והאפרוח מותר: רמב"ם מאכלות אסורות פ"ג הלכות י"א; סמ"ג לאוין קלב; רוקח סימן תלו.

עוד יש להוסיף את רש"י שאף בפירושו ללשון הראשונה הסביר כי יש סברא מיוחדת להתיר את האפרוח, ומשמע כי הביצה עצמה אסורה.

על כל פנים, ככל שנבין את שיטת תוס' שאין צורך בסברת היתר לאפרוח - נבין יותר את הלשון הראשונה שלא כתבה בפירוש סברת היתר לאפרוח, וככל שנבין את שיטת הראשונים שיש צורך בסברת היתר לאפרוח - נבין יותר את הלשון השניה שכן כתבה בפירוש סברת היתר לאפרוח.

הערה: בנוסח הדפוס ובכתבי היד מצאנו בעיקר את הלשון הראשונה, ובדברי הראשונים מצאנו בעיקר את הלשון השניה, או את שתי הלשונות. למרות זאת, אין מכך ראיה שנוסח הדפוס וכתבי היד לא היה מקובל בין הראשונים, שכן גם אם היה נוסח זה ביד ראשונים רבים מובן שלא היינו זוכים לציטוט שלו מכיוון שאין בו סברא שאפשר לצטטה, ורק הלשון השניה שיש בה סברא צוטטה במספר ראשונים. בדרך זו מובן גם לגבי ראשונים שציטטו את הלשון השניה שיתכן כי באמת גרסו את שתי הלשונות, וציטטו רק את הלשון שמבארת את הסברא.

נוסח בה"ג

בספר הלכות גדולות [- בה"ג] הביא מימרא שאינה נמצאת לפנינו בש"ס:

"אמר רב יצחק בר יוסף א"ר יוחנן (תמורה לא א) ביצה טריפה אסורה, אפרוח של ביצה טריפה מותר, מאי טעמא, דכמה דלא מסרח לא גביל אפרוח, בעידנא דקא גביל עפרא בעלמא הוא, וכן הלכה⁷³⁰. ועוד תניא בהדיא, מודה רבי אליעזר לחכמים באפרוח ביצה טריפה שמותר."

כך נמצא בבה"ג הלכות יום טוב (סימן טז), ובנוסח דומה בהלכות ביצים (סימן סג).

הראשונים הביאו את סברת ההיתר. חלקם העתיקו את לשון בה"ג, וחלקם העתיקו את הלשון השניה. לא מצאתי אף ראשון שניתן להוכיח מדבריו כי בספרי התלמוד שלפניו היה כתוב נוסח בה"ג.

הרי"ף (חולין כב ע"ב) ציטט את דברי בה"ג בשם 'גרסינ'. בדפו"ח תיקנו 'גרסינ' [בתמורה], אולם בדפו"ר ובכתבי היד כתוב רק 'גרסינ'⁷³¹. הפתיחה 'גרסינ' לא ציון מקום הינה חריגה מאד, ויתכן כי הרי"ף הבין שבה"ג מצטט מנוסח הגמרא, אולם לא היה כתוב כן לפני הרי"ף באף מסכת, ולכן כתב רק 'גרסינ'.

בעל נימוק"י העתיק את דברי הרי"ף וכתב 'גרסינ' בתמורה'. אין לדעת אם כך היה כתוב ברי"ף לפניו, או שהנימוק"י כתב 'בתמורה' כפירוש לתיבת 'גרסינ'. כך או כך, אין ראיה מה היה הנוסח בתמורה לפני הנימוק"י, שכן יתכן כי הבין הוא מסברא שבה"ג גרס כן בתמורה.

נפקא מינה בין הלשונות

בלשון השניה [ובנוסח בה"ג] התחדשו שני חידושים. החידוש הראשון הוא שבתהליך של היווצרות האפרוח בביצה יש שלב שבו הביצה הינה 'עפרא בעלמא' ואינה יכולה להיות אסורה. החידוש השני הוא שדבר איסור שנהפך ל'עפרא בעלמא' וחזר ונהיה ראוי לאכילה – כבר פקע איסורו ואין האיסור שבו וחל עליו.

החידוש הראשון נפסק על ידי רבינו אליעזר ממיץ (בעל היראים) כהיתר גמור, וצוטט בספר הראב"ה בחידושו (ביצה תשכ"ד) ובתשובותיו (תתקמ"ה), ובספר אור זרוע (הלכות טרפות תל"ו), ובספר המרדכי (חולין תרמ"א). הבית יוסף (יו"ד סימן ס"ו, סוף סעיף ב) ציטט את ההיתר וכתב עליו: "ונראה דדברים אלו דחויים הם ואין כן דעת הפוסקים". וראה מה שכתבו בעניין הדרכי משה (שם) והש"ך והפ"ח בסימן פו סעיף ח.

החידוש השני צוטט בכל הראשונים שהזכירו את הלשון השניה / נוסח בה"ג. חלקם קישרו את הנידון לנושאים שונים, והר"ן (ע"ז ט"ז ע"ב בדפי הרי"ף) אכן למד מכאן הלכה חדשה: "ואחרים פירשו... שדרך הוא לערב בדבש דברים אחרים ונימוחו בתוכו וחוזרין דבש. ליכא למיחש בהכי לפי שהמתערב בו עד שלא נמוח מסריח ומותר, וכדאמרי' בתמורה בפרק כל האסורין (דף לא א) אפרוח ביצה טריפה מותר

⁷³⁰ שתי תיבות אלו הינן מדברי בה"ג עצמו.

⁷³¹ כך כתב לי ר' עזרא שבט.

דאימת קא גדיל לכי מסרח ההיא שעתא עפרא בעלמא הוא⁷³². לעניין הלכה בנידון הדבש ראה יו"ד סימן ק"ג ס"ד ואו"ח סימן תסז ס"ח בשו"ע ובאחרונים.

בלשון הראשונה התחדש חידוש אחר שאיסור אשר השתנה למהות אחרת מותר לאוכלו [אף לולי שהיה 'עפרא בעלמא'], וכן פירשו תוספות את הלשון השניה.

יש שהביא מדברי תוספות ראייה כי באופן כללי יש להתיר איסור שהשתנה למהות אחרת⁷³³, ולדרכו יש להוסיף שלשיטת תוספות כך תתפרש הלשון הראשונה. ניתן לדחות כי ההיתר הינו רק כאשר הדבר האסור הוליד דבר אחר כגון ביצה, ולא כאשר הדבר האסור עבר עיבוד שהפך אותו לחומר אחר⁷³⁴. מלבד זאת, דברי תוספות להיתר הביצה הינם שיטת יחיד נגד עשרות ראשונים כנזכר למעלה.

יתר על כן, מכל המשא ומתן בסוגייתנו ובסוגיה בחולין (נח ע"א) עולה כי בין בוולד בהמת טריפה ובין בביצת טריפה היה צריך לאסור לולי סברת 'עובר לאו ירך אמו' או סברת 'זה זזה גורם מותר'⁷³⁵. ואם כן, גם אם אביי חולק על סברת 'ביצה גופה דאימה' ומתיר את הביצה – ההיתר הינו רק באופן ששייכת אחת מן הסברות הנזכרות ולא באופן שהאיסור גרם לבדו את ההיתר⁷³⁶.

לפירוש רש"י גם הלשון הראשונה לא התירה את הביצה אלא את האפרוח היוצא ממנה, שכבר אינו נידון כהמשך של בהמת הטריפה, וקשה למצוא נידון שיהיה אפשר לדמותו לכאן⁷³⁷. אם נדחוק בדברי תוספות שכוונתם להתיר רק את האפרוח – אף מדבריהם לא יהיה ניתן להביא ראייה להתיר.

בעל מגן אברהם (רט"ז סק"ג) הביא ראייה בכיוון ההפוך: מכיוון שהלשון השניה התירה רק באופן שהיה שלב שהאיסור נהפך לעפרא בעלמא – מוכח שסתם שינוי למהות אחרת אינו מתיר את האיסור⁷³⁸. האחרונים דחו את הראייה והסבירו כי באפרוח יש סברת איסור מיוחדת, אשר מחמתה זקוקים אנו להיתר סרחון הביצה. מהי סברת האיסור בהוה אמינא? [א]. דרך הביצה להפוך לאפרוח, (מקור חיים [לבעל הנתבות], תסז סק"ד). [ב]. האפרוח הינו מין שיכול לחול עליו איסור טריפה, (חתם סופר, ח"ו סימן כב).

להלכה פסק הפרי מגדים בנידון המוסק כי באופן שהאיסור הינו דרבנן יש להקל מדין ספיקא דרבנן לקולא (משב"ז רטז סק"ג). יש שהביא ראייה מכאן שכך הפסק בכל איסור שהשתנה⁷³⁹, אך ניתן לדחות

⁷³² יתכן שכל ההיתר הינו דווקא כאשר האיסור נהפך לחומר אחר ולא כאשר חזר לצורתו הראשונה.
⁷³³ הרב לוי יצחק הלפרין זצ"ל, לגבי מספר נידונים: [א]. חומצה סטיארית, (מעשה חושב, ח"ה סימן א). [ב]. כונדראיטין, (שם, סימן ט). [ג]. גליצרין, (שם, סימן יב). [ד]. גלוקוזה ומלח לימון המופקים מחיטה, (שם, חלק ו סימן א). כאן לא נגענו בראיות מסוגיות אחרות, אלא בראייה מסוגייתנו בלבד.
 בכ"ד בסיון תשע"ח שלחתי את הסימן הנוכחי לעיון הרב הלפרין זצ"ל, ונענית שהרב אינו חש בטוב ולכשיבריא יעבירו אליו את המכתב. לא זכינו, ונח נפשיה דמר בט"ז במרחשון תשע"ט.
⁷³⁴ ניתן להוכיח את הדחיה מכך שכלפי ביצה שייכת לכולי עלמא סברת 'זה זזה גורם', והנידונים הינם רק האם שייכת מציאות של 'זה זזה גורם' וכן מה הדין כאשר 'זה זזה גורם'. נראה כי חומר שעבר עיבוד אינו מוגדר כגורם אלא כעצם הדבר.

⁷³⁵ סברת 'עובר לאו ירך אמו' שייכת רק באופן של 'עיברה ולבסוף נטרפה'.
⁷³⁶ לכאורה דחיה זו יכולה להוות ראייה לאיסור, אולם באמת וולד וביצה חמורים יותר משאר הנידונים, מחמת שהוולד והביצה הינם המשך טבעי של אמם, וכעין סברת 'מקור חיים' שנביא בסמוך.
⁷³⁷ כלומר, עצם האיסור הינו האם ולא הביצה, ולפיכך הנידון הוא האם האפרוח הינו המשך של אמו, ולא האם האפרוח הינו המשך של הביצה.

⁷³⁸ הנידון שם הינו לגבי מוסק אשר הינו דם שהשתנה, ולגבי דבר איסור שנפל לדבש. רבינו יונה התיר בשני המקרים מחמת שהאיסור השתנה להיתר, והרא"ש פקפק על דבריו (ברכות, פ"ו סימן לד). יש לציין כי לגבי הדבש דברי רבינו יונה דומים לדברי הר"ן שהזכרנו למעלה, אולם טעמיהם שונים: הר"ן התיר מחמת שהאיסור מסריח לפני שנהפך לדבש [בדומה ללשון השניה], ואילו רבינו יונה מתיר מחמת שהאיסור השתנה [בדומה ללשון הראשונה]. יש מן האחרונים שהתייחסו לדבריהם כשיטה אחת, וצ"ע.
 אחד מן האחרונים הינו בעל כנסת הגדולה במספר מקומות (שכנה"ג או"ח רטז, כנה"ג יו"ד סו, בעי חיי יו"ד קג). אף הוא משייך את נידון המוסק לסברות השונות בסוגייתנו, אולם דבריו הפוכים מדברי המגן אברהם והאחרונים: מביא הוא ראייה להתירו של רבינו יונה דווקא מן הלשון השניה, וסובר הוא שמן הלשון הראשונה אין ראייה. לדרכו הוקשה לו מפני מה לא הביא רבינו יונה ראייה מסוגייתנו, ועל כן כתב שרבינו יונה גרס כלשון הראשונה.
⁷³⁹ הרב לוי יצחק הלפרין, במאמרו הנזכרים בהערה 733.

שההיתר הינו רק בציור הדומה למוסק שיש אומרים כי במצב הנוכחי הינו 'עפרא בעלמא'⁷⁴⁰, ויש אומרים כי יתכן שהוא מסריח לפני שנהפך לצורתו הנוכחית⁷⁴¹.

נסיים את הפרק בדבר אגדה השייך לסוגייתנו:

"וכבר בא בחכמה הטבעית שהטבע לא תפעול ההויה עד שיפסד הנושא בצורתו, כמו שגרעין החטה לא תצמח שבע שבליים עולות בקנה אחד בריאות וטובות כי אם אחרי התעפש הגרעין והפסדו, וכן הביצה לא תוליד האפרוח בעל חי עד שתפסד ותסריח מרוב עפושה, לכן היתה הגבול מה שאליו היתה התנועה בגאולה והישועה עתידה כגבול ממה שממנו בתכלית הגלות וצרתו. והנביא העיד על זה באמרו (ישעיה סא, יא) כי כארץ תוציא צמחה וכו', רצה לומר כי כמו שהארץ תוציא צמחה אחרי עפוש הזרע והפסדו כן תשועת האומה תבא אחרי שפלותה והפסדה, ועל זה אמר המשורר (תהלים מד, כו) כי שחה לעפר נפשנו וגו', רוצה לומר כיון שהגענו לתכלית השפלות ששחה לעפר נפשנו כולו משל להפלגת השפלות והצרות אחר זה קומה עזרתה לנו, כי היה ברור אצל הנביאים כי קודם הישועה ירבו הצרות."

(ר"י אברבנאל, מעייני הישועה, מעיין יב שער ב תמר ו)

⁷⁴⁰ שו"ת 'מים חיים' לבעל הפר"ח, סימן י. הפמ"ג ציין לשם לפני שהכריע את הכרעתו הנזכרת.
⁷⁴¹ מקור חיים שם, וצד זה הוזכר במגן אברהם כצד אפשרי מבחינה עקרונית.

פרק שביעי

סימן א [לא ע"א]

הקדמה

שנינו במשנתנו: "סתם הקדשות לבדק הבית", משמע אפילו בהמות. כנגד זאת שנינו במסכת שקלים (פ"ד מ"ז): "המקדיש נכסיו והיתה בהן בהמה ראויה לגבי המזבח זכרים ונקבות; רבי אליעזר אומר זכרים ימכרו לצרכי עולות ונקבות ימכרו לצרכי זבחי שלמים, ודמיהן יפלו עם שאר נכסים לבדק הבית. רבי יהושע אומר זכרים עצמן יקרבו עולות, ונקבות ימכרו לצרכי זבחי שלמים ויביא בדמיהן עולות, ושאר נכסים יפלו לבדק הבית". ר' חייא בר אבא קבע כי דין משנתנו תלוי במחלוקת שבמסכת שקלים, שכן רק לדעת ר' אליעזר דמי הבהמות לבדק הבית, ואילו לדעת ר' יהושע הבהמות קדושות למזבח ויקרבו למזבח הן עצמן או דמיהן.

ממשיכה הסוגיה:

--- ראה בעמוד הבא ---

<הערות נוסח בסוף הספר>

מקורות הלשוניות

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, תוס'. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: רגמ"ה, גירסת הספרים שהובאו בשטמ"ק אות יא, [בשטמ"ק ירושלים הביא בשם 'ס"א', ולבסוף כתב 'כך גירסת הספרים'. בשטמ"ק א הביא בשם 'נ"א בקצת ס"י', ולבסוף כתב: "כך מצאתי בספ' יד והוא לשון ירושלמית"].

לשון ראשונה

ופליגא דרב אדא בר אהבה^ב, דאמר רב אדא בר אהבה אמר רב^ב בעדר שכולו זכרים אפי' ר' אליעזר מודה דלא שביק איניש קדשי מזבח ומקדיש לבדק הבית, לא נחלקו אלא בעדר שיש בו^ב מחצה זכרים ומחצה נקבות, רי^ב אליעזר סבר אין [אדם]^ב חולק את נדרו ומדנקבות לאו עולות זכרים נמי לאו עולות^ב, ור' יהושע סבר [אדם]^ב חולק את נדרו. ל"א^ב אמרי לה^ב, אמר רב אדא בר אהבה אמר רב^ב בשלא הקדיש אלא בהמה^ב אפי' ר"א מודה דלא שביק איניש קדשי מזבח ומקדיש לבדק הבית, לא נחלקו אלא בשיש^ב שאר נכסים עמהן, ר' אליעזר^ב סבר אין אדם חולק את נדרו ומדשאר^ב נכסים לא לקדשי מזבח בהמה נמי לא לקדשי מזבח, ורבי יהושע סבר אדם חולק את נדרו. תנן^ב ודמיהן יפלו עם שאר נכסים לבדק הבית,

נוסח א"ב – בשלמא ללישנא בתרא היינו דקתני עם שאר נכסים לבדק הבית, אלא ללישנא קמא ליתני יפלו לבדק הבית, תני נמי הכי^ב ודמיהן יפלו לבדק הבית.

נוסח ב – הניחא ללישנא בתרא דרב אדא בר אהבה אלא ללישנא קמא דרב אדא בר אהבה^ב מאי איכא למימר, (תנן) [תני]ק^ב ודמיהן יפלו לבדק הבית.

לשון שניה

ושאר נכסים לבדק הבית במאי פליגי ר' אליעזר סבר אין אדם חולק את^ב נדרו מדנקבות לא אקדשינהו לעולה זכרים נמי לא אקדשינהו לעולה^ב ור' יהושע סבר אדם חולק את נדרו ופליגא דרב אדא דאמ' רב אדא בר אהבה אמר רב בעדר כולה^ב זכרים לא פליגי^ב] דלא שביק איניש קדושת הגוף ומקדש קדושת דמים^ב כי פליגי בעדר שיש בו זכרים ונקבות. ל"א אמרין^ב לה אמר רב אדא אמר רב בשלא הקדיש אלא בהמה לא פליגי דלא שביק איניש קדושת הגוף וכו' כי פליגי בשיש^ב שאר נכסים עמה דר' אליעזר סבר אין אדם חולק את נדרו דמדשאר נכסים לבדק הבית וכו' ר' יהושע סבר אדם חולק את נדרו בשלמא להאי דאמ'^ב כי פליגי בשיש^ב שאר נכסים היינו דקתני ודמיהן יפלו עם שאר נכסים וכו' אלא להאי לישנא דאמרת כי פליגי בעדר שיש בו זכרים ונקבות אי דליכא שאר נכסים ליתני ודמיהן יפלו לבדק הבית תני הכי ולא ליתני שאר נכסים.

פירוש הלשונות

לתשומת לב: בסוגיית הגמרא לפנינו הובאו שתי לשונות, ובשטמ"ק הובא נוסח אחר לשתי הלשונות, ואם כן הלשונות נמצאות כעת במצב 'שתיים שהן ארבע'. למען הבהירות, נקרא לנוסח הגמרא 'לשון בבלי' ולנוסח השטמ"ק 'לשון ירושלמית'. ואת שמות הלשונות נכנה כך: לשון בבלי – לשון ראשונה, לשון בבלי – לשון שניה, לשון ירושלמית – לשון ראשונה, לשון ירושלמית – לשון שניה.

נוסף כי הלשון הראשונה והלשון השניה הינן מגוף דברי הגמרא, ואין הן כשאר 'לישנא אחרינא' שבמסכת אשר יש שם חילוף בין לשון בבלי ובין הלשון הנקראת 'לשון ירושלמית'.

שלוש ראיות לדבר:

[א]. עצם כך שיש לפנינו לשון בבלי ולשון ירושלמית שבכל אחת מהן מופיעות הלשון הראשונה והלשון השניה.

[ב]. הלשון השניה מובאת בשם: 'ל"א אמרי לה' ולא בשם 'ל"א' כשאר המסכת. [יתר על כן, בכתב יד מינכן הובאה הלשון השניה בשם "איכא דא'מרי"].

[ג]. הגמרא עצמה דנה על פי הלשונות: "בשלמא ללישנא בתרא... אלא ללישנא קמא...".

פירוש הסוגיה – לשון בבלי

הגמרא מבהירה כי דברי ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן אינם מוסכמים. ר' חייא בר אבא [להלן: רחב"א] הבין בדעת ר' אליעזר כי בכל אופן שאדם הקדיש בהמה ולא פירש למה הקדיש, דמי הבהמה שייכים לבדק הבית. מחמת כן הסביר רחב"א כי משנתנו תואמת לדעת ר' אליעזר שהרי נאמר בה: "סתם הקדשות לבדק הבית", ומשמע כי מדובר אפילו במקדיש בהמות. סוגייתנו מציגה, לעומת שיטת רחב"א, את שיטת רב אדא בר אהבה בשם רב. רב אדא בר אהבה [להלן: ראב"א] הבין את דעת ר' אליעזר בצורה שונה, וסובר כי מודה ר' אליעזר באופנים מסויימים שהמקדיש בהמה הרי היא קדושה למזבח בלבד, ורק באופנים אחרים פסק ר' אליעזר כי דמי הבהמה שייכים לבדק הבית. הגמרא מסבירה כי לפי שיטת ראב"א אין דברי משנתנו "סתם הקדשות לבדק הבית" תואמים לדעת ר' אליעזר יותר ממה שתואמים הם לדעת ר' יהושע, שכן אפילו לדעת ר' אליעזר קיימים אופנים שבהם סתם הקדשות אינם לבדק הבית, וממילא אין בסיס לדברי רחב"א המוכיח ממשנתנו כדעת ר' אליעזר⁷⁴².

שיטת ראב"א היא כי דברי ר' אליעזר - שדמי הבהמות לבדק הבית – לא נאמרו בכל אופן, אלא ישנם אופנים שבהם ר' אליעזר מודה וישנם אופנים שבהם ר' אליעזר חולק. מתי מודה ומתי חולק? כאן נחלקו הלשונות. לפי הלשון הראשונה ר' אליעזר מודה לגבי מקדיש זכר שיקרב לעולה, וחולק הוא לגבי מקדיש נקבה, או לגבי מקדיש נקבות וזכרים כאחד, שדמי כולם לבדק הבית. לפי הלשון השניה ר' אליעזר מודה לגבי מקדיש בהמה שקדושה היא למזבח ותיקרב לעולה היא או דמיה, וחולק הוא רק לגבי מקדיש בהמה יחד עם שאר נכסים, שדמי כולם לבדק הבית.

כוונת שתי הלשונות דומה. שתיהן טוענות כי מודה ר' אליעזר שמקדיש בהמה הראויה לקרבן הרי היא קדושה לעולה, [ללשון ראשונה – דווקא זכר, ללשון שניה – אפילו נקבה]. אך באופן שהמקדיש כלל בהקדשו דבר שאינו ראוי לקרבן [ללשון ראשונה – נקבה, ללשון שניה – שאר נכסים], חולק ר' אליעזר וסובר שאין אדם חולק את הקדשו, וכשם שהדבר שאינו ראוי לקרבן קדוש לבדק הבית בלבד, הוא הדין לבהמה הראויה לקרבן.

החילוף העיקרי בין לשון בבלי ללשון ירושלמית

את הלשון הבבלי ביארנו בסעיף הקודם. בלשון הירושלמית יש חידוש שכבר כהמשכם של דברי רחב"א, לפני ציטוט דברי ראב"א, מבארת הגמרא כי סברת ר' אליעזר היא 'אין אדם חולק את הקדשו'

⁷⁴² נראה כי כוונת הגמרא לומר שאם המשנה לא תואמת לדעת ר' אליעזר יותר מאשר לדעת ר' יהושע, על כרחך המשנה נכונה לדברי הכל. ומה שנאמר "סתם הקדשות לבדק הבית", ומשמע כי מדובר אפילו על בהמות, הרי זה באופן שהקדיש בפירוש את הבהמות לבדק הבית.

ומחמת שהנקבות קדושות רק לבדק הבית חלה קדושה זו גם על הזכרים. המשך הסוגיה שווה בין הלשון הבבלית ללשון הירושלמית, ואין ביניהן אלא חילופי סגנון קלים שנביא בהמשך הדברים.

סוגיית הגמרא שבלשון הירושלמי אינה מובנת, שכן אם רחב"א הבין כשיטת ראב"א שסברת ר' אליעזר היא 'אין אדם חולק את הקדשו', שוב לא היה מקום לעצם דברי רחב"א, [כפי שביארה הגמרא בלשון הבבלי שלפי שיטת ראב"א אין מקום לדברי רחב"א]. כמו כן לא מובן מדוע אומרת הגמרא כי יש מחלוקת בין שיטת ראב"א לשיטת רחב"א, הלא הגמרא מבארת את דברי רחב"א בדיוק כפי הלשון הראשונה שבדברי ראב"א.

לפי נוסח הלשון הירושלמי בשטמ"ק שבדפוס מתורצת הקושיה השניה, שכן שם כתוב 'ופליגי בדבר אדא בר אהבה', במקום 'ופליגי דרב אדא בר אהבה'. פירוש הנוסח: הסוגיה אכן אינה טוענת שרחב"א חולק על ראב"א אלא באה הסוגיה להוסיף את דברי ראב"א כהסבר למחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע שהזכיר רחב"א. כעת ניתן לנסות ליישב בדוחק את קושייתנו הראשונה ולומר שהלשון הירושלמית חולקת על הלשון הבבלית וסוברת כי דברי רחב"א נכונים גם לפי שיטת ראב"א. מפני שדברי המשנה "סתם הקדשות לבדק הבית", מתפרשים גם באופן שהקדיש את הזכרים יחד עם הנקבות או את הבהמות יחד עם הנכסים, ובאופנים אלו קיימת מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע אפילו לפי שיטת ראב"א.

אכן, המהלך הנזכר אינו נראה נכון מכמה פנים:

[א]. הנוסח שבדפוס "ופליגי בדבר אדא בר אהבה", אינו הנוסח האמיתי בדברי השטמ"ק. בשטמ"ק א מובא "ופליגי דרב אדא", כמו בלשון הבבלית. בכת"י ירושלים כתוב: "ופליגי רב אדא בר אהבה", כאשר לפני התיבה 'רב' יש מחק מחמת שהתבלה קצה הדף. המעתיק לדפוס וילגא הוסיף בהעתקו שתי אותיות 'בד' וכתב 'בדרב' ועוד הוסיף להגיה 'ופליגי' במקום 'ופליגי' [אולי מתוך כוונה לתרץ את הקושיה השניה כפי שכתבנו]. אולם המתבונן היטב יראה שבמחק יש מקום לאות אחת ולא לשתיים, וממילא וודאי שהנוסח הנכון בדברי השטמ"ק הוא 'ופליגי דרב' כמו בשטמ"ק א וכמו בלשון הבבלית.

[ב]. רגמ"ה גרס כלשון השניה [כפי שהעיר השטמ"ק עצמו], והינו גורס 'ופליגי דרב' ולא 'ופליגי בדרב'.

[ג]. לפי המהלך הנזכר קשה הלשון השניה שבלשון הירושלמי, שכן הסבר דברי רחב"א שבלשון הירושלמי מתאים ללשון הראשונה ולא ללשון השניה, ואם נגרוס 'ופליגי בדבר אדא בר אהבה', חסר ציון בגמרא שהלשון השניה חולקת על מה שהסבר בדברי רחב"א.

[ד]. אין סגנון הגמרא לומר 'ופליגי בדבר פלוני', כאשר מדובר באמורא המסביר את מחלוקת התנאים.

על פי כל האמור נראה לחדש בזהירות כי הלשון הירושלמית הייתה לפני רגמ"ה והשטמ"ק בנוסח מוטעה. שתי דרכים ישנן בידינו לבאר מהי הטעות.

מהלך ראשון [פשוט] – יש סירוס סדר בקטעי הגמרא שבלשון הירושלמית, וההסבר שהביאה הגמרא לאחר דברי רחב"א שייך לסוף הלשון הראשונה שבדברי ראב"א.

כך נוסח הלשון הירושלמית לגירסת רגמ"ה ושטמ"ק:

פיסקה א - "במאי פליגי ר' אליעזר סבר אין אדם חולק את נדרו, מדנקבות לא אקדשינהו לעולה זכרים נמי לא אקדשינהו לעולה, ור' יהושע סבר אדם חולק את נדרו".

פיסקה ב - "דאמר רב אדא בר אהבה אמר רב בעדר כולה זכרים לא פליגין דלא שביק איניש קדושת הגוף ומקדש קדושת דמים כי פליגי בעדר שיש בו זכרים ונקבות".

פיסקה ג - לישנא אחרינא אמרין לה, אמר רב אדא אמר רב בשלא הקדיש אלא בהמה לא פליגי דלא שביק איניש קדושת הגוף וכו', כי פליגי בשיש שאר נכסים עמה.

פיסקה ד - "דר' אליעזר סבר אין אדם חולק את נדרו דמדשאר נכסי' לבדק הבית וכו', ר' יהושע סבר אדם חולק את נדרו".

פיסקה ה - "בשלמא להאי דאמרת..."

לדרכינו יש להגיה ולגרוס את פיסקה א לאחר פיסקה ב - בדומה ללשון הבבלי.

יש לציין כי לפי הגהתנו הרי התיבות 'במאי פליגי' קצת מיותרות, ויתכן שהן נוספו רק לאחר שהקטע השתרבב בטעות בסיום דברי רחב"א.

ניתן להוכיח את הגהתנו על ידי השוואת הלשון הראשונה ללשון השניה. בהשוואה רואים כי בסוף הלשון השניה [- פיסקה ד] קיים הסבר למחלוקתם של ר' אליעזר ור' יהושע⁷⁴³, וחסר הסבר מקביל בסוף הלשון הראשונה. על ידי הגהתנו מושלם היטב החלק החסר.

מהלך שני [מורכב] - יתכן כי הלשון הירושלמית המקורית כללה רק את הלשון השניה בדברי רב"א ולא את הלשון הראשונה⁷⁴⁴. אם כן מובן כי רחב"א סבר כלשון ראשונה של רב"א [כפי שכתוב בלשון הירושלמית לגרסת רגמ"ה ושטמ"ק], ולפיכך קבעה סוגיית הלשון הירושלמית שרחב"א חולק על רב"א, פירוש - על הלשון השניה של רב"א אשר רק אותה הכירה הלשון הירושלמית.

יושם לב כי לפי המהלך הנוכחי אין רחב"א חולק על עצם דברי רב"א הסובר שדברי ר' אליעזר נאמרו רק באופנים מסויימים, אלא חולק הוא בנקודה זו שהינו סובר כלשון הראשונה של רב"א ולא כלשון השניה. אם כן דחוקים דברי רחב"א התולה את משנתנו במחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע [שהרי בלשון הבבלי⁷⁴⁵ מבואר שאם ננקוט כשיטת רב"א המחלק בין אופן לאופן שוב אין מקום לדברי רחב"א]. ובכל זאת יתכן כי יש מקום לקיים את דברי רחב"א גם לפי שיטת רב"א, כפי שכתבנו לעיל בשעה שביארנו את גירסת השטמ"ק שבדפוס.

אם נכונה ההשערה שהלשון הירושלמית המקורית גרסה רק את הלשון השניה בדברי רב"א, אזי מסתבר לומר כי הלשון הבבלי המקורית גרסה רק את הלשון הראשונה בדברי רב"א, ובשלב מאוחר יותר הושפעו הלשון הבבלי והלשון הירושלמית זו מזו וכך הוצגו בכל אחת מהן שתי הלשונות שבדברי רב"א.

על מהלך זה יש להקשות: הגמרא ממשיכה לדון לפי שתי הלשונות שבדברי רב"א [- פיסקה ה]. אם נניח שבלשון הבבלי או הירושלמית המקוריות לא היו קיימות שתי הלשונות בדברי רב"א, עולה כי סיום הסוגיה הדין בשתי הלשונות הינו מאוחר מאד, לאחר שהושפעו הלשונות זו מזו. והנה, הפיסקה הדנה בשתי הלשונות שבדברי רב"א מופיעה לפנינו בלשון הבבלי ובלשון הירושלמית בשתי סגנונות. אם כן מסתבר כי פיסקה זו קדמה לזמן התפצלות הלשון הבבלי והירושלמית זו מזו, וממילא מוכח שגם בלשון הבבלי והלשון הירושלמית המקוריות כבר היו קיימות שתי לשונות בדברי רב"א.

אגב, יש להעיר כי הפיסקה הנזכרת - הדנה בשתי הלשונות - מופיעה בכתב יד מינכן בסגנון שלישי, ואיני יודע פשר דבר.

⁷⁴³ בשטמ"ק עדני. לעומת זאת בשטמ"ק שבדפוס מקוצר המשך הלשון השניה על ידי "כו", ולא ניתן לדעת מה הייתה הגרסה המקורית.

⁷⁴⁴ ובמהדורת השטמ"ק נוספה הלשון הראשונה מן הלשון הבבלי, כדרכה של מהדורה זו שהלשון הירושלמית והלשון הבבלי מושפעות בה זו מזו.

⁷⁴⁵ וכן בהגהה הקודמת שהצענו ללשון הירושלמית.

מכל האמור נראה כי האמת הינה כפי השערותנו במהלך הראשון הפשוט. אכן, חשוב לציין כי רגמ"ה גרס כלשון הירושלמית כפי שהיא מובאת בשטמ"ק. מי שיפרש גירסה זו רופא אומן יקרא ושכר הרבה [משמים] יטול.

להקל על המבקש, אציג כאן את פירוש רגמ"ה שלא הבנתיו: "והאי דקאמר ר' אליעזר אין אדם חולק את נדרו, דזכרים לא אקדשינהו אלא לדמי, היינו פליגא דרב אדא בר אהבה, דאמר רב אדא בר אהבה כו' דאפילו ר' אליעזר מודה (דאין) [דהן] עצמן יקרבו עולות. אלא כי פליגי בעדר שיש בו כו'".

חילופים נוספים בין לשון בבלי ללשון ירושלמית

ישנם מספר חילופי סגנון בין הלשונות, ונביא שנים מהם:

[א]. בלשון הירושלמית [בשטמ"ק א1] נמצאות תיבות בניב הירושלמי: פליגין, אמרין⁷⁴⁶.

[ב]. בלשון הבבלי מופיעים הביטויים 'קדשי מזבח' ו'קדשי בדק הבית'. לעומת זאת, בלשון הירושלמית [בשטמ"ק א] מופיעים הביטויים 'קדושת הגוף' ו'קדושת דמים'.

**נפקא מינה בין הלשונות
מחלוקת ר' יהושע ור' אליעזר**

לפי כל הלשונות, השיטות והפירושים, מוסכם כי דעתו של ר' יהושע היא שאין חילוקים בין האופנים אלא בכל אופן הדין הוא כפי שאמר ר' יהושע במשנה בשקלים: "המקדיש נכסיו והיתה בהן בהמה ראויה לגבי המזבח זכרים ונקבות... רבי יהושע אומר זכרים עצמן יקרבו עולות, ונקבות ימכרו לצרכי זבחי שלמים ויביא בדמיהן עולות, ושאר נכסים יפלו לבדק הבית".

בדעת ר' אליעזר נחלקו השיטות, ונציג כאן טבלה המסכמת את דיני המקדיש בהמה, על פי כל המבואר למעלה:

לשון בבלי	לשון ירושלמית – גירסת רגמ"ה ושטמ"ק	לשון ירושלמית – גירסת שטמ"ק דפוס וילנא	לשון ירושלמית – מהלך ראשון	לשון ירושלמית – מהלך שני
ר' חייא בר אבא	תלוי אם הקדיש רק זכרים או שהקדיש גם נקבות	בכל אופן דמיה הבית	אופן לבדק הבית	תלוי אם הקדיש רק זכרים או שהקדיש גם נקבות
רב אדא בר אהבה – לשון ראשונה	תלוי אם הקדיש רק זכרים או שהקדיש גם נקבות	בכל אופן דמיה הבית	אופן לבדק הבית	תלוי אם הקדיש רק זכרים או שהקדיש גם נקבות
רב אדא בר אהבה – לשון שניה	תלוי אם הקדיש רק בהמות או שהקדיש גם נכסים. (במהלך השני כתבנו שאולי בלשון הבבלי המקורית לא הייתה קיימת לשון שניה בדברי ר' אב"א).	בכל אופן דמיה הבית	אופן לבדק הבית	תלוי אם הקדיש רק זכרים או שהקדיש גם נכסים. (במהלך השני כתבנו שאולי בלשון הבבלי המקורית לא הייתה קיימת לשון שניה בדברי ר' אב"א).

פסק ההלכה

הכלל הפשוט הינו שהלכה כר' יהושע נגד ר' אליעזר. לדעת רחב"א שמשנתנו חולקת על דברי ר' יהושע, לכאורה יש לפסוק כדעת ר' אליעזר. בלשון הבבלי מבואר כי ר' אב"א חולק על רחב"א, ונראה כי יש לפסוק כר' יהושע. כמו כן מבואר עניין זה בלשון הירושלמית לפי הגירסה שהצענו במהלך הראשון. אמנם, בלשון הירושלמית לפי גירסת שטמ"ק שבדפוס ולפי מה שרצינו להגיה במהלך השני, אין ר' אב"א

⁷⁴⁶ תיבה זו נמצאת אף בא2.

חולק על עצם דברי רחב"א, וחזר למקומו העיקרון שאם המשנה סוברת כדעת ר' אליעזר לכאורה יש לפסוק כדעתו.

את הלשון הירושלמית לפי גירסת רגמ"ה ושטמ"ק לא זכינו להבין, והיה נראה לכאורה כי לפי לשון זו ראב"א חולק על רחב"א [ויש מקום לפסוק כר' יהושע]. אכן ראה בפירוש רגמ"ה שהבאנו לעיל, שם נראה כי פירש בדרך אחרת, [ואם כן לכאורה אין הלכה כר' יהושע אלא כר' אליעזר].

הרמב"ם פסק כר' אליעזר (פירוש המשניות שקלים פ"ד מ"ז, הלכות ערכין פ"ה ה"ז). מפרשי הרמב"ם ביארו כי טעמו משום שר' עקיבא במשנה בשקלים סובר כר' אליעזר, וכטעם זה משמע בפירוש המשניות הנ"ל שכתב כי הלכה כר' עקיבא. יש מי שהוסיף כי טעם הרמב"ם גם על פי דברי רחב"א בסוגייתנו הסובר שמשנתנו חולקת על ר' יהושע, (לחם משנה, מעשה הקרבנות סוף פרק ה). כטעם זה משמע בדברי הרמב"ם בפסקיו שכתב כך: "המקדיש את בהמתו סתם... זכרים ימכרו לצרכי עולות... והנקבות ימכרו לצרכי שלמים... והדמים יפלו לבדק הבית, שסתם הקדשות לבדק הבית". הרי שרמז בלשון זהו כי דברי המשנה 'סתם הקדשות לבדק הבית', הינם מוכיחים כדעת ר' אליעזר נגד דעתו של ר' יהושע.

לגבי המחלוקת בסוגייתנו באיזה אופן דיבר ר' אליעזר; הרמב"ם פסק כר' אליעזר אפילו באופן שהקדיש בהמות בלבד [נגד דעת הלשון השניה], אך לא ביאר הרמב"ם מה דעתו לגבי מקדיש זכרים בלבד. מצד אחד נראה לומר שהרמב"ם פסק כרחב"א [שדמי הזכרים שייכים לבדק הבית], שכן דייקנו מדבריו שפסקו בנוי על שיטת רחב"א. אכן קיים גם צד שני: מכך שהזכיר הרמב"ם רק 'המקדיש בהמתו' ולא 'המקדיש זכרים' משמע כי רצונו לפסוק כלשון הראשונה בדברי ראב"א [שאם הקדיש זכרים הרי הם קדושים לעולה בלבד]. באמת יתכן כי לא היה לרמב"ם הכרעה ברורה בעניין ולכן סתם הדברים.

חשוב לציין כי הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות סוף פרק ה סתר את דבריו, ופסק כדעת ר' יהושע. ראה במפרשים שם שעמלו ליישב את פסקי הרמב"ם זה עם זה.